

TEISMO ĮSAKYMO PROCEDŪROS TEISINĖ PRIGIMTIS: LYGINAMIEJI ASPEKTAI

Doktorantas Rimvydas Norkus

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Šeimos teisės ir civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas morkus@vtr.lt

Pateikta 2002 m. sausio 29 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 28 d.

Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Šeimos teisės ir civilinio proceso katedros vedėjas dr. Virgilijus Valančius ir Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Civilinės teisės ir civilinio proceso katedros docentas dr. Vytautas Nekrošius

S a n t r a u k a

Straipsnis skirtas teismo įsakymo procedūros lyginamajai analizei. Autorius apžvelgia kai kurių užsienio valstybių teismo įsakymo modelius ir jais remdamasis atlieka nagrinėjamos procedūros klasifikaciją, išskirdamas dvi pagrindines rūšis: raginamąjį procesą ir teismo įsakymo procedūrą kaip vykdymo proceso atmainą. Lietuvoje pasirinktas raginamojo proceso modelis, todėl šiai rūšiai straipsnyje skiriama daugiausia dėmesio. Straipsnyje formuluojamas teismo įsakymo procedūros apibrėžimas tarptautiniu mastu.

Daug dėmesio straipsnyje skiriama Civilinio proceso kodekso projekte (toliau – projekte) numatytais teismo įsakymo procedūros naujovėms, kurios nagrinėjamos lyginant jas su vis dar galiojančio CPK 20¹ skirsnyje numatytu įstatyminiu reguliavimu bei atsižvelgiant į teismų praktikoje kylančius neaiškumus. Lietuviškas teismo įsakymo procedūros modelis apžvelgiamas tarptautiniame lyginamajame kontekste.

1998 m. gruodžio 10 d. Lietuvos Respublikos Seimui priėmus Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) pakeitimo ir papildymo įstatymą [1], buvo sulaužyta ilgametė tarybinės bei ją iš dalies perėmusios nepriklausomos Lietuvos civilinio proceso teisės tradicija visas civilines bylas nagrinėti pagal vieną žodinių ieškininės teisenos modelį (be ypatingoje teisenoje numatytų procedūrų). Iš tiesų dar galiojančio CPK 20¹ skirsnis [2], nors ir gana nedidelės apimties, turėjo reikšti gana didelį žingsnį į priekį tobulinant procesinį teisinį reguliavimą bei kuriant modernios vakarietiškos minties paveiktą CPK. Kaip ir reikėjo tikėtis, teismo įsakymo institutas buvo tik „pirmoji kregždė“ supaprastinto civilinių bylų nagrinėjimo linkme. Toliau įgyvendinant civilinio proceso koncentruotumo principą CPK projekte [3] yra numatyta jau keletas supaprastinto civilinių bylų nagrinėjimo kategorijų, be teismo įsakymo, išskiriant dokumentinį procesą, bylas dėl daikto valdymo pažeidimų ir ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo nagrinėjimo. Pažymėtina, jog jau 1984 m. Europos Tarybos Ministrų Komitetas rekomendacijoje Nr. R(84)5 siūlė nustatyti supaprastintą atskirų civilinių bylų kategorijų nagrinėjimo tvarką [4, p. 11].

Nuo teismo įsakymo instituto atsiradimo mūsų teisinėje sistemoje praėjo daugiau kaip treji metai. Tačiau iki šio laiko teisinėje literatūroje nebuvo bandoma atsakyti į klausimą, kokia šios procedūros prigimtis, kilmė bei vieta teisės sistemoje. Be daugiau apžvalginio pobūdžio straipsnių, teismo įsakymas netapo išsamesnės analizės objektu.

Didėjant civilinių bylų srautui daugelio valstybių įstatymų leidėjai yra priversti ieškoti civilinių bylų nagrinėjimo supaprastinimo būdų. Ko gero ta pati priežastis prieš trejetą metų

paskatino Lietuvos Seimą į mūsų civilinį procesą įtraukti daugeliui užsienio valstybių jau seniai žinomą būdą, tam tikriems reikalavimams išspręsti numatantį suminę rašytinę procedūrą, palengvinančią įgyvendinti kreditorių teises. Kiekvienos valstybės įstatymų leidėjo tikslas – kuo daugiau ginčų išspręsti teismo įsakymo procedūros būdu ir taip sumažinti ieškinine tvarka teismuose nagrinėtinų bylų skaičių. Neabejotinos „pionierės“ šioje srityje yra Vokietija ir Austrija. Tačiau ir šiose šalyse egzistuojantys teismo įsakymo procedūrų modeliai yra gana skirtingi. Didelė tiek galiojančio Lietuvos CPK, tiek projekte numatytų teismo įsakymo procedūrų dalis yra perimta iš šių valstybių. Tačiau vien tokia konstatacija nepadeda atsakyti į klausimą, kokią vietą ir reikšmę teismo įsakymas užima mūsų šalies civiliniame procese. Lieka neaišku, ar taikomos procedūros tikrai yra efektyvios, ar jos užtikrina operatyvų kreditorių teisių įgyvendinimą bei nepažeidžia skolininkų teisių, kodėl CPK projekte numatyta keisti dar visiškai naują teismo įsakymo modelį, kaip teismo įsakymą padaryti tikrai patraukliu kreditorių teisių gynimo mechanizmu. Būtent šios problemos gvildenamos straipsnyje.

Straipsnis susideda iš 3 dalių. Pirmoji dalis skirta aptarti Lietuvoje vartojamos teismo įsakymo sąvokos problematiką. Antrąją didžiausios apimties straipsnio dalyje analizuojamos skirtingos pasaulyje egzistuojančios teismo įsakymo procedūros formos. Daugiausia dėmesio skiriama Vokietijos bei Austrijos įstatyminiam reguliavimui, nes būtent šių valstybių teismo įsakymo modeliai šiandien daugiausiai turi įtakos Lietuvos (ir ne tik) civiliniam procesui. Trečioji dalis skirta apžvelgti Lietuvos CPK projekte numatytoms teismo įsakymo procedūros naujovėms, lyginant jas su vis dar galiojančiu teismo įsakymo modeliu, kartu bandoma suformuluoti lietuviškos teismo įsakymo procedūros apibrėžimą bei priskirti ją prie kurios nors iš pasaulyje egzistuojančių formų.

Terminologijos problema

Nuo pat CPK 20¹ skirsnio atsiradimo Lietuvos teisinėje sistemoje supaprastintai nežodinei teisminei skolų išieškojimo procedūrai apibūdinti vartojamas teismo įsakymo terminas. Nors, kaip matyti iš vis dar galiojančio CPK 20¹ skirsnio, jo pavadinimas yra „Atskirų bylų kategorijų nagrinėjimo ypatumai“, o sąvoka „teismo įsakymas“ turėtų reikšti tik procesinį dokumentą, kuris išduodamas kaip tų procesinių ypatumų naudojimo rezultatas, praktikoje „teismo įsakymo“ terminas ėmė reikšti visą supaprastintą bylų nagrinėjimo modelį. Ir tai iš dalies suprantama, kadangi CPK 20¹ skirsnio pavadinimas pernelyg sudėtingas ir nelankstus, kad prigytų praktikoje. CPK projekto pirminiame variante buvo numatyta įtvirtinti ne visiškai pagrįstas, bet praktikoje susiklosčiusias vartojamas sąvokas, ir visas XXIV skyrius, kuris turėtų reikšti taikomos procedūros pavadinimą, pavadintas teismo įsakymu. Kitoms projekto dalims, skyriams ar skirsniams suteikti pavadinimai, atspindintys jų esmę ir vietą civilinio proceso teisės sistemoje, pavyzdžiui, procesas pirmosios instancijos teisme, dokumentinis procesas, ypatingoji teiseną ir pan. Šiuo atžvilgiu terminas „teismo įsakymas“ neprisiderina prie visos CPK projekto sistemos, kadangi neatskleidė šios supaprastintos procedūros esmės. Kaip matysime vėliau, tokio Lietuvoje taikomo supaprastinto bylų nagrinėjimo modelio esmė yra atkreipti skolininko dėmesį į neįvykdytus įsipareigojimus, paraginti jį geruoju įvykdyti prievolę, taip taupant tiek kreditoriaus, tiek teismo, tiek paties skolininko laiką bei lėšas. Būtent tokią šios procedūros esmę skleidžia Vokietijoje bei Austrijoje vartojama terminologija: terminas „*Mahnverfahren*“, kaip procedūros pavadinimas, reiškia raginamąjį procesą, o sąvoka „*Zahlungsbefehl*“ (Austrijoje), verstina kaip „teismo įsakymas“, reiškia tik vieną iš raginamajame procese išduodamų procesinių dokumentų. Terminas „raginamasis procesas“ puikiai atskleidžia visos procedūros esmę bei derinasi su naujojo CPK sistema. Ir nors kai kurių šalių proceso kodeksuose (Rusija) teismo įsakymu (*судебный приказ*) pavadinta visa procedūra, net ir ten praktikoje prigijo terminas, išreiškiantis procedūros esmę (*приказное производство*) [5, p. 182]. Tačiau nenorint painioti skaitytojų straipsnyje raginamojo proceso pavadinimas bus vartojamas kalbant tik apie kai kurių užsienio šalių sumarines procedūras, o atsižvelgiant į Lietuvos įstatyminių reguliavimų mūsų šalyje taikomą procedūrą bus bandoma apibūdinti pasitelkiant teismo įsakymo sąvoką. Sveikintina, jog CPK

projekto rengėjai atsižvelgė į pateiktas pastabas, aptariamą procedūrą reglamentuosiantį skyrių pavadindami „Bylų dėl teismo įsakymo išdavimo nagrinėjimo ypatumai“. Ir nors šis pavadinimas ne iki galo atskleidžia nagrinėjamos procedūros esmę, tačiau bent jau atitinka projekto sistemą, todėl vertintinas teigiamai.

Teismo įsakymo procedūrų rūšys

I. Pasaulyje egzistuoja daugybė įvairių supaprastintų civilinių bylų nagrinėjimo būdų, tačiau tik nedaugelį jų galima priskirti tam, kas Lietuvoje vadinama teismo įsakymu, o užsienyje dažniausiai turi raginamojo proceso pavadinimą. Pirmiausia išskirtini du dideli teismo įsakymo procedūrų modeliai: teismo įsakymo procedūra (raginamasis procesas) kaip tiriamasis procesas (*Erkenntnismahnverfahren*), ir teismo įsakymo procedūra, kaip vykdymo proceso atmaina (*Vollstreckungsmahnverfahren*). Kadangi mūsų šalyje įtvirtintas raginamojo proceso, kaip tiriamojo proceso, modelis, jis pirmiausia ir aptartinas.

Lietuvoje egzistuojančiam teismo įsakymo modeliui didelės įtakos turėjo Vokietijos bei Austrijos raginamieji procesai. Būtent šių valstybių raginamieji procesai laikomi klasikineis raginamojo proceso modeliais. Teismo įsakymo procedūros reikšmę šiose šalyse galėtų pailiustruoti keletas statistikos duomenų: 1987 m. tuometinės VFR teritorijoje paduota 5,6 mln. pareiškimų dėl teismo įsakymo išdavimo. Palyginimui galima pasakyti, jog apylinkių teismuose (*Amtsgericht*), be šeimos bylų, paduota tik 1,3 mln. ieškininių pareiškimų bei 0,36 mln. ieškininių pareiškimų į Žemės teismą (*Landgericht*), kaip pirmosios instancijos teismą. Prie VFR prisijungus naujoms žemėms, šiuo metu per metus gaunama apie 8 mln. pareiškimų dėl teismo įsakymo išdavimo. Austrijoje, kurioje gyventojų skaičius gerokai mažesnis, 1981 m. buvo gauta apie 0,5 mln. tokių pareiškimų, o 1986 m. įvedus privalomą teismo įsakymo procedūrą pareiškimų skaičius per metus padidėjo ir siekia 0,8 mln. [6, p. 4].

II. **Vokietijoje** kreditorius turi galimybę rinktis raginamąjį procesą arba bendrąją ieškininę teiseną. Ginčo vertės riba, iki kurios galimas raginamasis procesas, nėra nustatyta. Pareiškimas dėl teismo įsakymo išdavimo (*Mahntrag*) turi tik individualizuoti kreditoriaus reikalavimą – jį pagrįsti įrodymais nereikalaujama. Priimant pareiškimą pakanka nustatyti, ar reikalavimo teisė pagal pateiktus duomenis gali egzistuoti, o ne ar ji egzistuoja (*stark eingeschränkte Schlüssigkeitprüfung*) [7, p. 334]. Priėmus pareiškimą, išleidžiamas raginimas (*Mahnbescheid*), kuris siunčiamas skolininkui. Jeigu skolininkas nepareiškia prieštaravimo šiam raginimui (*Widerspruch*), pareiškėjui prašant išleidžiamas nutarimas dėl vykdymo (*Vollstreckungsbescheid*), kuris yra laikinai vykdytinas kaip ir sprendimas už akių. Skolininkas vėl gali pareikšti prieštaravimą (*Einspruch*) šiam nutarimui, o to nepadarius nutarimas dėl vykdymo įsiteisėja, ir raginamasis procesas baigiasi. Nei skolininko prieštaravimas raginimui, nei prieštaravimas nutarimui dėl vykdymo neprivalo būti pagrįsti įrodymais ar motyvuoti – abu jie yra lygiaverčiai procesiniai veiksmai, išieškojimą raginamojo proceso būdu darantys neįmanomą. Tačiau tokiu būdu vilkinti procesą skolininkui yra netikslinga, nes viso bylinėjimosi metu nuo bylos iškėlimo iki visiško sprendimo įvykdymo skaičiuojami delspinigiai bei palūkanos [8].

III. **Austrijoje** pareiškus piniginį reikalavimą, kurio suma ieškinio pareiškimo metu neviršija šimto tūkstančių šilingų, nuo 1986 m. nebėra galimybės rinktis tarp raginamojo proceso ir bendrosios ieškininės teisenos. Taigi raginamasis procesas Austrijoje yra privalomas, teismas jį taiko *ex officio*. Teisingumo klausimai sureguliuoti lygiai taip pat kaip ir bendrojoje ieškininėje teismoje. Pareiškimo dėl teismo įsakymo išdavimo turinys turi atitikti ieškininiam pareiškimui keliamus reikalavimus, t. y. turi būti motyvuotas ir pagrįstas įrodymais kaip ir bet kuris kitas ieškinytis, todėl jis ir vadinamas ieškiniu (*Klage*), o ne pareiškimu dėl teismo įsakymo išdavimo. Jeigu ieškinytis atitinka formalius reikalavimus, teismas nepranešęs skolininkui išleidžia įsakymą dėl mokėjimo (*Zahlungsbefehl*), kuris persiunčiamas atsakovui kartu su ieškiniu. Ieškinytis nepersiunčiamas, jeigu įsakyme dėl mokėjimo yra įtraukti visi duomenys, nurodyti ieškininiame pareiškime. Atsakovui per 14 dienų pareiškus prieštaravimą (*Einspruch*) įsakymas dėl mokėjimo netenka galios, ir be jokių papildomų pareiškimų prasideda normalus ieškininės teisenos procesas. Jeigu atsakovas laiku nepareiškia prieštaravimo, įsakymas dėl mokėjimo įsiteisėja ir ieškovui persiunčiamas vykdomasis dokumentas [9].

IV. Teismo įsakymo procedūra, kaip vykdymo proceso atmaina, yra **Šveicarijos** išradimas. Tam tikrų sąsajų su šia procedūra galima rasti tarpukario Lietuvoje egzistavusiame priverstinio vykdymo pagal aktus procese [10] bei šiandieninės Latvijos civiliniame procese numatytoje priverstinio įsipareigojimų vykdymo neginčio tvarka procedūroje (Latvijos CPK 50 skirsnis) [11]. Esminis skirtumas nuo anksčiau aptartų procedūrų yra tas, kad kreditoriaus reikalavimo egzistavimas čia nustatomas ne galutinai, įsiteisėjusiu teismo įsakymu, o laikinai, tik priverstinio vykdymo tikslais.

Prieš pradėdant aptarinėti šveicarišką teismo įsakymo procedūros modelį reikia atkreipti dėmesį į šios šalies vykdymo proceso specifiką. Lietuvos ir daugelio kitų valstybių teisė priverstiniam vykdymui pradėti paprastai įpareigoja kreditoriaus reikalavimo pagrįstumą įrodyti įsiteisėjusiu teismo sprendimu ar kitokiu vykdytinu sprendimu. Šveicarijoje tokio reikalavimo nėra – norint pradėti priverstinį vykdymą pakanka paprasto kreditoriaus pareiškimo, kuriam nėra būtinas joks teismo ar kitos institucijos sprendimas. Savaime suprantama, kreditorius gali kreiptis į teismą bendra tvarka, ir priverstinio vykdymo veiksmus pradėti tik įsiteisėjusio sprendimo pagrindu, tačiau tai nėra būtina – priverstinis vykdymas galimas tiek esant įsiteisėjusiam sprendimui, tiek ir be jo. Šis modelis grindžiamas teiginiu, kad joks civilinio proceso principas neginčytiniams reikalavimams įgyvendinti nereikalauja įsiteisėjusio sprendimo. Kreditorius paprastai yra suinteresuotas realiu skolininko prievolės įvykdymu, o reikalavimo pagrįstumo nustatymas įsiteisėjusiu sprendimu dažniausiai yra tik šalutinis [12, p. 156].

Savaime suprantama, jog skolininkas kreditoriaus reikalavimo pagrįstumą gali pripažinti tiek ginčų sprendimo procese, tiek priverstinio vykdymo metu. Šveicarijos įstatymų leidėjas pasirinko antrąjį variantą, priverstinio vykdymo procesą padalindamas į dvi dalis: vadinamąjį įvadinį procesą ir tikrąjį vykdymo procesą. Įvadinio proceso esmė yra tik tokia – nustatyti, ar skolininkas neprieštarauja priverstiniam vykdymui, nesant įsiteisėjusio teismo sprendimo. Būtent šiame įvadiniame procese yra išleidžiamas įsakymas dėl mokėjimo (*Zahlungsbefehl*), kurio pagrindu ir skolininkui neprieštaraujant pradedami vykdymo veiksmai, o pats įvadinis procesas literatūroje laikomas ypatinga raginamojo proceso atmaina [12, p. 150]. Įsakymu dėl mokėjimo, kurį išleidžia vykdymo procesą atliekanti institucija, skolininkas yra įpareigojamas per 10 dienų po jo įteikimo pranešti, ar kreditoriaus reikalavimą ginčija. Šis įsakymas dėl mokėjimo Šveicarijos civiliniame procese atlieka dvigubą funkciją: viena vertus, jis atitinka mūsų vykdymo procese naudojamą raginimą skolininkui įvykdyti sprendimą geruoju; kita vertus, jis yra būtinas procesinis dokumentas, leidžiantis atlikti vykdymo veiksmus nesant įsiteisėjusio teismo sprendimo. Tačiau vykdymo veiksmai negalimi, jeigu skolininkas tokiam priverstiniam vykdymui prieštarauja. Skolininkui pateikus prieštaravimus kreditoriui lieka tik galimybė kreiptis į teismą ir savo reikalavimo pagrįstumą nustatyti įsiteisėjusiu teismo sprendimu. Jeigu skolininkas prieštaravimų nepateikė, prasideda priverstinis vykdymas, kadangi savo neprieštaravimu skolininkas pripažino, jog reikalavimas jo atžvilgiu yra pagrįstas. Tačiau tokia konstatacija atliekama tik priverstinio vykdymo tikslais – ji nereiškia, kad nustatytas kreditoriaus reikalavimo materialinis pagrįstumas. Skolininkui lieka galimybė per vienerių metų terminą reikšti ieškinį, ginčijant kreditoriaus reikalavimą, kartu ir priverstinį vykdymą. Tačiau tokiu atveju įrodinėjimo našta pereina skolininkui – jis privalo įrodyti, kodėl kreditoriaus reikalavimas bei priverstinis vykdymas buvo neteisėti. Taigi Šveicarijos atveju įsakymas dėl mokėjimo yra būtina prielaida priverstiniam vykdymui pradėti, bet tuo jo vaidmuo neapsiriboja: įsakymu dėl mokėjimo pasiekama, kad skolininkas laikinai pripažįsta kreditoriaus reikalavimus priverstinio vykdymo tikslais. Dėl šios priežasties šveicariškojo vykdymo proceso įvadinę dalį galima laikyti ypatinga teismo įsakymo procedūros atmaina, turinčia bendrų bruožų tiek su Vokietijos bei Austrijos raginamaisiais procesais, tiek su Lietuvos teismo įsakymo procedūra.

V. Teismo įsakymo procedūra, kaip vykdymo proceso atmaina, įtvirtinta **Latvijos** CPK, numato, jog tam tikri įsipareigojimai (kylantys iš sutarčių, kurių įvykdymą užtikrina hipoteka; kylantys iš notaro patvirtintų terminuotų sutarčių dėl piniginių sumų sumokėjimo ar kilnojamojo daikto gražinimo; kylantys iš notaro patvirtintų terminuotų nuomos sutarčių, išskyrus buto nuomą; kylantys iš protestuotų vekselių) gali būti priverstinai įgyvendinami, teismui tuo

klausimu priimant nutartį, prieš tai nepranešus skolininkui. Kreditorius su pareiškimu dėl neginčytinų įsipareigojimų vykdymo kreipiasi į atsakovo gyvenamosios vietos rajono (miesto) teismą arba, jeigu įsipareigojimų vykdymas susijęs su nekilnojamuoju daiktu, į daikto buvimo vietos teismą arba hipotekos įregistravimo vietos teismą. Pareiškime nurodoma, kokio įsipareigojimo vykdymo neginčo tvarka ir kokio dokumento pagrindu prašo kreditorius. Teismas ne vėliau kaip per septynias dienas patikrina tokio pareiškimo pagrįstumą ir pripažinęs jį tenkintinu priima nutartį dėl priverstinio vykdymo skolininko atžvilgiu. Nutartis ne vėliau kaip per tris dienas išsiunčiama skolininkui bei kreditoriui. Ji įsiteisėja nedelsiant ir turi vykdomojo dokumento galią. Jeigu skolininkas mano, kad kreditoriaus reikalavimas iš esmės nepagrįstas, per šešis mėnesius gali reikšti kreditoriui ieškinį bendra tvarka, ginčydamas savo įsipareigojimą. Pateikus ieškinį galimas vykdymo veiksmų sustabdymas, o jeigu išieškojimas jau įvyko, skolininkas gali prašyti užtikrinti jo ieškinį [11, p. 131].

VI. Praktiškai analogiška procedūra buvo numatyta **tarpukario Lietuvoje** egzistavusiame priverstinio vykdymo pagal aktus procedūroje. Tam tikslui buvo skirtas tuo metu mūsų šalyje galiojusio Rusijos civilinės teisenos įstatymo su jau Lietuvos išleistais pakeitimais ir papildymais 10 skyrius. Priverstinai vykdomi buvo notarine tvarka patvirtinti aktai, kuriais skolininkas įpareigojamas perduoti pinigus arba kitą kilnojamąjį turtą, jeigu tai nesusiję su ieškovo pareigų vykdymu; iš notarine tvarka patvirtintų nekilnojamojo turto nuomos sutarčių kylantys nuomininko įsipareigojimai išsikraustyti arba grąžinti nuomojamą turtą pasibaigus nuomos terminui bei mokėti nuompinigius; protestuotieji vekseliai; nustatyta tvarka patvirtinti susitarimai mokėti atlyginimą dėl nelaimingų atsitikimų darbe; darbo sutartys, kiek jos susijusios su darbuotojo negautu darbo užmokesčiu arba kompensacija, jeigu darbo inspektorius paliudyta, kad šios išmokos neišmokėtos. Priverstinio vykdymo pagal aktus esmė buvo ta, kad apylinkės teismas, pripažinęs pareiškėjo prašymą tenkintinu, įrašydavo apie tai rezoliuciją pačiame akte, kuri būdavo tolygi teismo sprendimui. Aktas su jame esančiu vykdomuoju įrašu galėjo būti priverstinai vykdomas bendra sprendimams vykdyti nustatyta tvarka, išskyrus tam tikras įstatyme nustatytas išimtis. Atsakovas, laikydamas išieškotojo reikalavimą nepagrįstu, galėjo per 6 mėnesius nuo priverstinio vykdymo akto nuorašo įteikimo jam dienos pareikšti ieškinį išieškotojo „reikalavimų esmei sugriauti“ [10], taip pat galėjo prašyti sustabdyti priverstinį vykdymą, o jeigu vykdomo veiksmai jau atlikti – užtikrinti ieškinį.

VII. Neabejotina, kad pasaulyje egzistuoja ir daugiau supaprastinto bylų nagrinėjimo formų, tačiau jau vien iš apžvelgtų valstybių teismo įsakymo procedūros modelių galima daryti gana apibendrintas išvadas bei bandyti nagrinėjamą procedūrą suskirstyti į rūšis.

Pirmiausia išskirtina teismo įsakymo procedūra kaip tiriamasis procesas (raginamasis procesas) bei teismo įsakymo procedūra kaip vykdymo proceso atmaina. Esminis šių dviejų procedūrų skirtumas – jomis priimamų sprendimų teisinė galia. Pirmoji forma, t. y. raginamasis procesas (Vokietija, Austrija, Rusija, Lietuva) turi tikslą ne tik padėti kreditoriui greičiau suteikti vykdomąjį dokumentą, bet ir galutiniu sprendimu nustatyti kreditoriaus reikalavimo pagrįstumą, kuris iš esmės nebegalės būti ginčijamas. Reginamojo proceso esmė yra pasistengti, kad skolininkas savo prievolę kreditoriui įvykdytų geruoju, ir nebūtų pradėta bylinėtis ginčo teisenoje (iš čia ir pavadinimas), o skolininkui liekiant pasyviame – greičiau išduoti kreditoriui vykdomąjį dokumentą. Taip siekiama išvengti nereikalingų teismo procesų, jeigu kreditoriaus reikalavimas yra akivaizdus, o skolininkas neturi argumentų jam prieštarauti. Skolininko neprieštaravimas (pasyvumas) reiškia teisinę prielaidą, kad su kreditoriaus reikalavimu jis sutinka (*Rechtsanerkennnis durch Schweigen*) [6, p. 14]. Tačiau raginamasis procesas skirtas ne vien kreditoriaus teisėms apsaugoti. Skolininkas taip pat turi būti suinteresuotas tokios procedūros taikymu, nes, pirmiausia, esant pagrįstam kreditoriaus reikalavimui, skolininkui bus priteisiamos gerokai mažesnės teismo išlaidos, kadangi raginamasis procesas paprastai su dideliais kaštais nėra susijęs. Antra, skolininkas gali išvengti išlaidų advokato pagalbai apmokėti priteisimo, kadangi kai kuriose užsienio šalyse daugumoje bylų šalys net pirmosios instancijos teisme bylinėjasi privalomai dalyvaujant advokatui¹, o raginamąjį procesą dėl jo paprastumo leidžiama vesti ir be profesionalaus teisininko pagalbos.

¹ Pavyzdžiui, Vokietijoje advokato dalyvavimas privalomas, jeigu pareiškimas teisingas Žemės teismui (*Landgericht*) kaip pirmosios instancijos teismui, t. y. ginčo suma siekia 10 000 DEM.

Aišku, dar geresnė išeitis būtų pabandyti šalims kilusį ginčą išspręsti net nesikreipiant į teismą, t. y. atlikti raginimą neteisminiu būdu, kaip yra kai kuriose Vokietijos žemėse. 1999 m. gruodžio 15 d. Federalinis įstatymas dėl neteisminio ginčų sprendimo suteikia teisę žemėms jų vidaus įstatymais nustatyti privalomąją taikinimo procedūrą esant ginčams, kurių kaina nesiekia 1500 DEM [13, p. 11]. Pavyzdžiui, Šiaurės Reino Vestfalijos žemėje šio įstatymo pagrindu 2000 m. spalio 1 d. įsigaliojo įstatymas dėl privalomo taikinimo, pagal kurį ginčus iki 1200 DEM šalys pirmiausia turi pabandyti išspręsti taikinimo institucijoje [14]. Šis reikalavimas nekeliamas raginamajam procesui. Jeigu skolininkas prieš pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo pateikia prieštaravimą, galima toliau bylinėtis ginčo teisenoje, nereikalaujant neteisminio ginčo sureguliuavimo, kadangi raginamasis procesas iš esmės atlieka tą pačią funkciją teisiniu būdu. Vienintelis tokio neteisminės ginčų sprendimo tvarkos trūkumas, palyginti su teisiniu raginamuoju procesu, – neteisminiu būdu kreditorius negali gauti vykdomojo dokumento, jeigu skolininkas geruoju prievolės neįvykdys, o raginamasis procesas šį klausimą išsprendžia. Nagrinėjamos procedūros esmės nepakeičia tai, ar teismo įsakymas išduodamas prieš tai pranešus skolininkui (galiojantis Lietuvos CPK, Vokietija, Rusija), ar nepranešus (Austrija, CPK projektas), kadangi visais atvejais priverstinis vykdymas galimas tik skolininkui nepareiškus prieštaravimų, o Austrijoje bei Lietuvos CPK projekte numatytų teismo įsakymų esmė nedaug skiriasi nuo aptartose šalyse bei galiojančiame Lietuvos CPK numatyto pranešimo skolininkui.

VIII. Teismo įsakymo procedūros, kaip vykdymo proceso atmainos (Šveicarija, Latvija, tarpukario Lietuva), pagrindinis tikslas yra kitas – kreditoriaus reikalavimo pagrįstumas nustatomas ne galutinai, o tik priverstinio vykdymo tikslais. Be abejonės, abu modeliai turi tiek privalumų, tiek trūkumų. Kritikuodami mūsų teismo įsakymo procedūrą kai kurie Lietuvos teisės mokslo atstovai įžvelgė nemažai dabartinio teismo įsakymo procedūros įstatyminio reguliavimo bei atitinkamų CPK projekto nuostatų trūkumų, todėl siūlė pasinaudoti minėta tarpukario Lietuvos patirtimi, įtvirtinant teismo įsakymo procedūrą kaip vykdymo proceso atmainą [15]. Akivaizdu, jog toks proceso modelis suteiktų galimybę kreditoriui greitai apginti savo teises, tačiau kiltų kita problema, jeigu patenkinus skolininko ieškinį paaiškėtų, kad išieškotojas yra nemokus, ir susigrąžinti išieškoto turto nebėra iš ko. Galima būtų diskutuoti net dėl tokios tvarkos suderinamumo su Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintu nuosavybės neliečiamumo principu. Kita vertus, nėra visiškai pagrįsta ir tai, kodėl sprendimo neįvykdymo rizika visais atvejais turėtų gulti ant ieškovo pečių. Aišku tik tai, kad teismo įsakymo procedūra, kaip vykdymo proceso atmaina, gali būti taikoma tik beveik abejonių nekeliančių skolininko įsipareigojimų priverstiniam vykdymui atlikti, dėl to nėra būtina atsižvelgti į galimą skolininko prieštaravimą. Iš tokia tvarka įgyvendinamų reikalavimų sąrašo (tarpukario Lietuva, Latvija) matyti, kad tikimybė, jog kreditoriaus pareiškimas pagrįstas, yra daug didesnė nei priešinga. Pavyzdžiui, priverstinis vykdymas pagal aktus darbuotojo negautam darbo užmokesčiui išreikalauti tarpukario Lietuvoje galėjo būti taikomas tik tada, kai darbo inspektorius būdavo paliudyta, kad šios išmokos neišmokėtos. Šiuo atžvilgiu Šveicarijos situacija kiek kitokia, kadangi ten skolininko neprieštaravimas yra būtina sąlyga priverstiniam vykdymui pradėti. Tačiau ten naudojamo įsakymo dėl mokėjimo teisinė prigimtis (tik priverstinio vykdymo tikslais) leidžia šveicariškąjį modelį priskirti prie teismo įsakymo procedūros kaip vykdymo proceso atmainos, o ne prie raginamojo proceso.

IX. Lietuvos įstatymų leidėjas tiek galiojančiame CPK, tiek CPK projekte aiškiai pasuko raginamojo proceso modelio linkme, todėl toliau aptartinos šios procedūros rūšys.

Raginamasis procesas gali būti vienpakopis (Austrija, Lietuvos CPK projektas) arba dvipakopis (Lietuva, Vokietija, Rusija). Vienpakopio raginamojo proceso metu kreditoriaus reikalavimas patenkinamas bei gali būti priverstinai įgyvendinamas, jei skolininkas neprieštarauja išleistam teismo įsakymui; dvipakopio – jei teismas, skolininkui esant pasyviui, išleidžia skolininko pasyvumą aiškiai konstatuojantį procesinį dokumentą. Pastarojo privalumas yra geresnė skolininko teisių apsauga, kadangi skolininkui suteikiamos dvi procesinės priemonės prieštarauti kreditoriaus reikalavimui. Tokia praktika egzistuoja Vokietijoje, kur tiek prieštaravimas pareiškėjo reikalavimui (*Widerspruch*), tiek prieštaravimas vykdytinam teismo įsakymui (*Einspruch*) gali lemti bylos perdavimą nagrinėti ieškininės teisenos tvarka. Litera-

tūroje taip pat teigiama, jog dvipakopis raginamasis procesas labiau užtikrina materialiai teisingų sprendimų priėmimą, kadangi teismui suteikiamos dvi galimybės vertinti kreditoriaus reikalavimą bei pareikšti nuomonę dėl jo pagrįstumo [6, p. 253]. Tačiau, mūsų nuomone, šie privalumai nekompensuoja dvipakopio raginamojo proceso trūkumų. Vienpakopė procedūra, palyginti su dvipakope, yra paprastesnė bei greitesnė, o skolininko pasyvumas čia leidžia greičiau apginti kreditoriaus teises. Vienpakopiame raginamajame procese teismo įsakymas prilyginamas sprendimui su atidedamąja sąlyga. Jis yra priimamas, nors kol kas nėra aišku, ar skolininkas naudosis jam suteiktomis gynybos priemonėmis. Tik skolininkui esant pasyviai teismo įsakymas įsiteisėja ir gali būti vykdomas. Dvipakopiame raginamajame procese raginimas (Vokietijoje) arba pranešimas skolininkui (galiojantis Lietuvos CPK) yra tik prielaida priimti teismo įsakymą, kuriam skolininkas taip pat galės prieštarauti.

Taip pat išskiriamas privalomas arba pasirenkamas raginamasis procesas. Jeigu raginamojo proceso taikymas yra būtina sąlyga, be kurios neįmanoma bylą nagrinėti ginčo teisenos tvarka, susiduriame su privalomu raginamuoju procesu, o jeigu teismo įsakymas išleidžiamas tik esant pareiškėjo prašymui, tai jau pasirenkamas raginamasis procesas. Tačiau kalbant apie privalomą raginamojo proceso modelį reikia skirti, kas turi pareigą jį taikyti. Jei ši pareiga skiriama kreditoriui, yra suvaržoma pastarojo galimybė pasirinkti: ar naudotis ginčo teise ar raginamuoju procesu, o gautą ieškininį pareiškimą, netaikius tai bylų kategorijai privalomos raginimo procedūros, teismas turėtų atsisakyti priimti. Jei ši pareiga skiriama teismui, raginamąjį procesą teismas pagal įstatymo nustatytus atitinkamų reikalavimų kriterijus taiko *ex officio*, neatsižvelgdamas į pareiškėjo prašymą (*amtswegiges Mahnverfahren*) [16, p. 47]. Vienpakopio privalomojo raginamojo proceso privalumai yra akivaizdūs: praktikoje ši procedūra užtikrina greitą ir nesudėtingą bylos perdavimą nagrinėti ginčo teisenos tvarka skolininkui pateikus prieštaravimus, kai, kai kurių autorių teigimu, neprivalomas raginamasis procesas užuot spartinęs tik užvilkina galutinio sprendimo priėmimą, kadangi skolininkui pateikus prieštaravimus kreditorius savo reikalavimams įgyvendinti turi reikšti ieškinį bendra tvarka [17, p. 673]. Aišku, jog neprivalomas raginamasis procesas tiek Vokietijoje, tiek daugelyje kitų kraštų, tarp jų ir Lietuvoje, buvo sukurtas kaip ypatinga neginčytinų reikalavimų įgyvendinimo procedūra. Kadangi kreditorius yra geriausiai informuotas apie savo santykius su skolininku, jis prieš kreipdamasis į teismą raginamojo proceso tvarka visada turėtų pasistengti numatyti, ar skolininkas ginčys jo reikalavimą, bei „ar jam geriau teisybės ieškoti ginčo, ar raginamajame procese“ [12, p. 127]. Pažymėtina, kad protingam skolininkui vilkinti procesą reiškiant niekuo nepagrįstus reikalavimus nėra naudinga, kadangi visą laiką, kol tęsiasi byla, kreditoriaus naudai yra skaičiuojamos įstatymo nustatyto dydžio palūkanos. Be abejo, privalomas raginamojo proceso taikymas taip pat gali atrodyti abejotinas, jeigu iš anksto galima numanyti būsiant ginčą dėl teisės. Tačiau tokią procedūrą turinčių užsienio šalių praktikoje bylos užvilkinimas dėl šių priežasčių pasitaiko retai, kadangi skolininkui pateikus prieštaravimus byla greitai perduodama nagrinėti ginčo teisenos tvarka, o skolininko raginimas atliekamas persiunčiant jam ieškininio pareiškimo nuorašą su papildomu pranešimu, o tai ir taip yra būtina ginčo teisenoje.

Galima išskirti ir kitus raginamojo proceso modelius, pavyzdžiui, ar raginamasis procesas vykdomas naudojant elektroninio duomenų apdorojimo technologijas (Vokietija, Austrija), ar jo nenaudojant; ar kreditorius savo reikalavimą privalo pagrįsti įrodymais (galiojantis Lietuvos CPK, Rusija, Austrija), ar pakanka tiesiog kreditoriaus reikalavimą individualizuojančio pareiškimo ir pan. Dėl ribotos darbo apimties jie nebus plačiau analizuojami, o daugiau dėmesio bus skirta aktualesniems ir didesnę pažintinę reikšmę turintiems teismo įsakymo modeliams.

Taigi teismo įsakymo procedūrą galima apibūdinti kaip ypatingą rašytinę procedūrą, kurioje įsiteisėjusiu teismo įsakymu galutinai (raginamasis procesas) arba kitokiu procesiniu dokumentu vien priverstinio vykdymo tikslais (vykdymo proceso atmaina) nustatomas kreditoriaus reikalavimo pagrįstumas, siekiant sudaryti sąlygas greičiau patenkinti kreditoriaus reikalavimą.

Teismo įsakymo procedūra Lietuvos CPK projekte

I. Tenka apgailestauti, jog šiame straipsnyje nėra galimybės pateikti oficialių statistikos duomenų apie teismo įsakymo procedūros taikymą mūsų šalies teismuose. Taip pat sunku daryti išvadas apie iki šiol galiojančios procedūros efektyvumą bei jos keitimo tikslingumą. Lietuvos teismų veiklą administruojančios įstaigos iki šiol tokios oficialios statistikos nevedė, tačiau iš bendro bylų srauto teismuose galima spręsti, jog nepaisant nemenkos kritikos teismo įsakymo procedūra mūsų šalyje prigijo, ir kreditoriai nevengia ja naudotis. Remiantis neoficialia informacija, kai kuriuose apylinkių teismuose CPK 20¹ skirsnio tvarka išnagrinėjama iki 25 proc. visų civilinių bylų, tačiau šių duomenų negalima laikyti visiškai patikimais.

CPK projekte numatoma keletas esminių teismo įsakymo procedūros pataisų, kurios turėtų iš esmės keisti galiojantį raginamojo proceso modelį. Aptartinos pagrindinės reformos kryptys.

II. Neabejotinai didžiausia naujovė teismo įsakymo procedūros sferoje yra ta, jog iš kreditoriaus nebebus reikalaujama savo reikalavimo pagrįsti ne tik rašytiniais, bet ir apskritai jokiais įrodymais. Šį reikalavimą taip pat numatoma panaikinti skolininko prieštaravimų atžvilgiu. Tuo požiūriu teismo įsakymo procedūros vystymosi tendencijos visiškai sutampa su Vokietijos raginamojo proceso raida, čia pareiškėjo reikalavimas taip pat pirmiausia turėjo būti pagrįstas įrodymais, tačiau vėliau šio reikalavimo atsisakyta. Pagrindinė tokią reformą pateisinanti idėja yra ši: protingas pilietis pats turi suvokti, ar jam skirtas reikalavimas yra pagrįstas [6, p. 15]. Pagal vis dar galiojančio CPK 20¹ skirsnį vien kreditoriaus tvirtinimo, jog skolininkas neįvykdė savo prievolės, nepakanka pareiškimui priimti. Pareiškimas privalo būti pagrįstas rašytiniais įrodymais, tačiau jie svarbūs tik sprendžiant pareiškimo priėmimo klausimą (panašiai, kaip sprendžiant ieškinio priėmimo klausimą). CPK 256⁴ straipsnyje nurodoma, jog pareiškimo priėmimo klausimą teisėjas išsprendžia priimdamas nutartį. Teismas atsisako priimti pareiškimą, jeigu jis neatitinka CPK 256³ straipsnio reikalavimų arba už jį nesumokėtas žyminis mokesčiai. Vienas iš CPK 256³ straipsnio reikalavimų yra pareiškimo pagrindimas rašytiniais įrodymais. Vadinas, priimdamas pareiškimą teisėjas turi nustatyti, ar pridėtieji dokumentai tikrai pagrindžia kreditoriaus teisę reikalauti, kad prievolė būtų įvykdyta, ir ar pareiškėjo reikalavimas neviršija piniginio masto, atspindinčio rašytiniuose įrodymuose (*Schlüssigkeit*). Tai toli gražu nereiškia, kad įrodymai tiriami iš esmės. Pažymėtina, jog šios kategorijos bylose toks tyrimas niekada ir neatliekamas. Jei skolininkas pateikia motyvuotus ir pagrįstus prieštaravimus, byla gali būti nagrinėjama ieškininės teisenos tvarka, o jeigu tokie prieštaravimai nepateikti arba teismas jų nepriima, automatiškai išduodamas teismo įsakymas. Kaip teisingai pažymėjo vienodą teismų praktiką formuojantis Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, teismo įsakymas išduodamas tada, kai dėl piniginių reikalavimų, kylančių iš sutartinių prievolių, pagrįstų rašytiniais įrodymais, nėra ginčo tarp pareiškėjo ir skolininko [18, p. 207]. Nesant ginčo nėra tikslo atlikti visapusišką byloje esančių įrodymų tyrimą. Tokia praktika yra romėnų teisės principo *confessus in iure pro iudicato habetur* atspindys¹. Pagal dabartinį įstatyminį reguliavimą ginčo nebuvimu laikomas skolininko prieštaravimų nepateikimas arba teismo atsisakymas tokius prieštaravimus priimti. Savaiame suprantama, dėl teisinio neišsprusimo praktikoje dar pasitaiko atvejų, kai skolininkas prieštaravimų nepateikia manydamas, kad teismas „pats išsiaiškina“, nors su pareiškėjo reikalavimu visiškai nesutinka. Tokių situacijų gali padaugėti įsigaliojus naujam CPK, pagal kurį kreditoriaus pareiškime privalo nurodyti tik reikalavimą individualizuojančius duomenis. Praktika parodys, ar didžioji Lietuvos visuomenės dalis atitinka „protingo žmogaus“, žinančio bei suprantančio jam skirtą reikalavimo prasmę, kriterijus. Siekiant padėti teisiškai neišsprusiam piliečiui suvokti teismo įsakymo procedūros specifiką, CPK projekto 437 straipsnyje numatyta pranešime skolininkui nurodyti, kad priimdamas teismo įsakymą teismas netikrino kreditoriaus pareikšto reikalavimo pagrįstumo (panašiai kaip Vokietijos CPK 692 str.). Tačiau dar reikšmingesniu saugikliu nuo aiškiai nepagrįstų reikalavimų turėtų tapti projekto 440 straipsnis, numatantis teismo teisę skirti 1000 litų baudą asmeniui, nesąžiningai pareiškusiam aiškiai nepagrįstą reikalavimą. Be to, CPK projekto 435 straipsnis suteikia teismui teisę

¹ Tas, kuris prisipažįsta, laikomas nuteistu.

jau pareiškimo priėmimo stadijoje nutartimi atsisakyti priimti aiškiai nepagrįstą pareiškimą. Tokį pareiškimo aiškų nepagrįstumą teismas turėtų konstatuoti įvertinęs pareiškime nurodomą reikalavimą bei jo faktinį pagrindą (CPK projekto 433 str. 1 d. 4 p.). Pavyzdžiui, jeigu pareiškėjas reikalautų įvykdyti terminuotą prievolę nesuėjus jos įvykdymo terminui (CK 6.34 str. 2 d.), tokį pareiškimą teismas galėtų atsisakyti priimti kaip aiškiai nepagrįstą. Tačiau tokia konstatacija įmanoma tik tada, kai visi šie duomenys atsispindi pareiškime teismui, kadangi, kaip jau minėta, pareiškimą pagrįsti rašytiniais įrodymais nereikalaujama. Kitais atvejais taikyti projekto 435 straipsnio 2 dalies 4 punktą bus praktiškai neįmanoma. Visgi teismas šį atsisakymo priimti pareiškimą pagrindą turėtų taikyti gana dažnai. Pareiškimą priėmus teismo žinion atsisakyti išduoti teismo įsakymą pagal CPK projekto 436 straipsnio 1 dalį nebebus galima – ne vėliau kaip kitą teismo dieną po pareiškimo priėmimo privalės būti išduodamas teismo įsakymas. Taigi tik pareiškimo priėmimo stadijoje teismas turės įgaliojimus preliminariai vertinti kreditoriaus reikalavimo pagrįstumą, kadangi teismo įsakymo išdavimas bus jau daugiau ar mažiau automatizuotas veiksmas. Dėl šių priežasčių prognozuojame, jog teismų praktika pareikalautų, kad kreditoriai gana detalai aprašytų savo reikalavimus. Analizuojamas atsisakymo priimti pareiškimą pagrindas yra perimtas iš Austrijos CPK, kur teismas operuoja visais pareiškimą pagrindžiančiais įrodymais, ir dėl to jam nekyla didelių sunkumų konstatuoti aiškų pareiškimo nepagrįstumą. Minėta Lietuvos CPK projekto nuostata įgaus prasmę tik tada, kai kreditorius savo pareiškime detalai aprašys savo reikalavimo pagrindą. Visgi teigiama šios normos reikšmė yra didelė. Atsižvelgiant į numatomą įstatyminių reguliavimų (skolininkas neprieštarauja, vadinasi, sutinka), visiškai nepagrįsti reikalavimai kartais galėtų lemti ir teismo įsakymo įsiteisėjimą, o aptartoji norma galėtų užkirsti tam kelią. Aišku, teismas neturėtų tapti skolininko advokatu, ir kilus menkiausiai abejonei, atsisakyti priimti pareiškimus. Pavyzdžiui, šis pagrindas neturėtų būti taikomas, jeigu matyti, jog yra suėjęs ieškinio reikalavimo senaties terminas, kaip patvirtina ir Austrijos teismų praktika [9, p. 973]. Pirmiausia, pats skolininkas turi būti suinteresuotas savo gynyba ir laiku pateikti teismui prieštaravimus, o atsisakydamas priimti aiškiai nepagrįstą pareiškimą teismas tam tikra prasme turėtų ginti ne tik privačius, bet ir viešuosius interesus. Visų aptartųjų priemonių kompleksas turėtų padėti išvengti situacijų, kai nepagrįsto ar net nesąžiningo kreditoriaus reikalavimo pagrindu išduodamas vykdomasis dokumentas, leidžiantis skolininko atžvilgiu atlikti priverstinį vykdymą.

III. Ne mažiau svarbi naujovė yra ta, kad iš skolininko, kaip ir iš kreditoriaus, nebebus reikalaujama savo prieštaravimų pagrįsti įrodymais. Maža to, skolininkas savo prieštaravimų net nebeprivalės motyvuoti (CPK projekto 439 str. 2 d.). Vien nurodymas „prieštarauju kreditoriaus pareiškimui“ išieškojimą teismo įsakymo procedūros nustatyta tvarka darys neįmanomą. Gali kilti natūralus klausimas: kokia prasmė lieka taikyti teismo įsakymo procedūrą, jei vien formalus skolininko pareiškimas išieškojimą iš jo šioje bylų kategorijoje padarys nebegalimą? Panaši kritika buvo išsakoma ir 1998 m. gruodžio 10 d. CPK pakeitus ir papildžius įstatymą, nors ankstesnėje teismo įsakymo procedūroje skolininkas savo prieštaravimus visgi privalėjo motyvuoti bei pagrįsti įstatymo nustatytais įrodinėjimo priemonėmis. Teigta, jog nesąžiningas skolininkas visada pasinaudos galimybe prieštarauti dėl pateikto pareiškimo [15]. Aptariamąjį naująjį teisinį reguliavimą lėmė materialinės bei procesinės teisės sąveika. CK 6.37 straipsnio 2 dalyje numaćius skolininko pareigą mokėti palūkanas už priteistą sumą nuo bylos iškėlimo iki teismo sprendimo visiško įvykdymo atsirado prielaidos perimti austriškąjį bei vokiškąjį teisinį reguliavimą, pagal kurį skolininko valios išraiška (prieštaravimas) yra pakankamas pagrindas bylinėtis ginčo teisenos tvarka. Pagal vis dar galiojančio CPK 256⁷ straipsnio 2 dalį teismas sprendžia, ar skolininkas turi pagrindo prieštarauti pareiškėjo reikalavimams, kai ateityje, įvertinęs galimą riziką (mokėtinas palūkanas), savo procesinėmis teisėmis disponuos vien skolininkas. Tuo tikslu projekto 437 straipsnis įpareigoja teismą pranešime skolininkui, be kitų duomenų, nurodyti informaciją, jog nuo kreditoriaus pareiškimo teisme gavimo dienos iki teismo sprendimo galutinio įvykdymo skolininkui bus skaičiuojamos CK 6.37 straipsnyje ar kituose įstatymuose numatytos nustatyto dydžio palūkanos bei įstatyme ar sutartyje numatyti delspinigiai, jeigu prievolė buvo neįvykdyta ar įvykdyta netinkamai.

IV. Trečia esminė naujovė teismo įsakymo procedūros sferoje yra susijusi su šioje bylų kategorijoje galimomis įgyvendinti kreditorių reikalavimų rūšimis. Vis dar galiojančio CPK 20¹ skirsnis teismo įsakymo procedūros taikymą ne visai pagrįstai riboja vien piniginiams reikalavimams, kylantiems iš sutartinių bei pagrįstų rašytiniais įrodymais prievolių. CPK projekte tokio ribojimo nebėra. Teismo įsakymo procedūros nustatyta tvarka galės būti įgyvendinami ne tik piniginiai reikalavimai, kylantys iš įvairiausių teisinių santykių (sutarties, delikto, darbo santykių, išlaikymo priteisimo ir kitų), bet ir reikalavimai priteisti kilnojamąjį daiktą. Jau minėta, jog aptariamoji procedūra yra iš esmės skirta išsiaiškinti ginčo tarp kreditoriaus bei skolininko buvimą ar nebuvimą ir paraginti pastarąjį geruoju įvykdyti prievolę, o šiam liekiant pasyviu – greičiau išduoti kreditoriui vykdomąjį dokumentą. Dėl to nėra jokių priežasčių, kodėl esant privatinio pobūdžio teisiniams santykiams minėti reikalavimai negalėtų būti įgyvendinami teismo įsakymo procedūroje. Juk skolininkui bet kada suteikiama galimybė prieštarauti kreditoriaus reikalavimui, sudarant sąlygas perkelti procesą į ginčo teiseną, o drauge ten pateikti visus kreditoriaus reikalavimą paneigiančius argumentus. Visgi atkreiptinas dėmesys į vieną tokios procedūros taikymo išplėtimo aspektą. Remiantis Austrijos bei Vokietijos tradicija CPK projekte numatyta, jog bylos teismo įsakymo procedūroje bus nagrinėjamos, naudojant unifikuotas procesinių dokumentų formas, o procesiniams dokumentams sutvarkyti gali būti naudojamos informacinės technologijos. Vokietijos patirtis rodo, jog unifikuotame procesiniame dokumente labai sudėtinga individualizuoti prašomą priteisti daiktą, o automatizuoti procesą tokių reikalavimų atžvilgiu yra beveik neįmanoma. Iki 1976 m. Vokietijos CPK raginamojo proceso tvarka taip pat leido pareikšti reikalavimus dėl rūšiniams požymiais apibūdinamų daiktų bei vertybinių dokumentų išreikalavimo. Tačiau praktikoje tokie reikalavimai vaidino labai nedidelį vaidmenį, ir dėl naudojant automatizuotą procesą kylantių sunkumų 1976 m. įstatymu dėl proceso supaprastinimo raginamojo proceso taikymas apribotas vien piniginiams reikalavimams. Austrijoje analogiški pakeitimai padaryti 1983 m. [6, p. 18]. Tačiau atsižvelgiant į mūsų šalies kompiuterizavimo lygį prognozuotina, kad bent artimiausiu metu informacinių technologijų panaudojimas unifikuotiems procesiniams dokumentams apdoroti Lietuvoje „negresia“, todėl teismo įsakymo procedūroje galės būti įgyvendinami visi CPK projekto 431 straipsnio 1 dalyje išvardyti reikalavimai.

V. Ketvirta teismo įsakymo procedūros reformos kryptis skirta keisti pačią procesinių veiksmų atlikimo tvarką. Projekte pasukama nuo dvipakopio prie vienpakopio teismo įsakymo procedūros modelio, t. y. teismo įsakymą numatoma išduoti nepranešus skolininkui, o vien išsprendus kreditoriaus pareiškimo priėmimo klausimą. Tačiau tai nereiškia, kad pereinama prie teismo įsakymo procedūros kaip vykdymo proceso atmainos. Tokio teismo įsakymo įsiteisėjimas bei jo priverstinis vykdymas kaip ir anksčiau priklauso nuo skolininko prieštaravimų pateikimo. Skolininkui nėra perkeliama ir įrodinėjimo našta – norint nuginčyti teismo įsakymą skolininkui pakaks nemotyvuoto prieštaravimo pareiškimo, kaip buvo aptarta anksčiau. Su šiomis naujovėmis neatsiejamai susiję pakeitimai teismo įsakymo skundžiamumo sferoje. Visa teismo įsakymo procedūra nuo šiol atrodys taip: teismas, išsprendęs pareiškimo priėmimo klausimą, ne vėliau kaip kitą dieną išduos kreditoriui teismo įsakymą, neskundžiamą nei apeliacine, nei kasacine tvarka. Kreditoriaus pareiškimo ir teismo įsakymo nuorašas kartu su pranešimu skolininkui bus išsiunčiamas ne vėliau kaip kitą dieną po teismo įsakymo išdavimo. Per dvidešimt dienų nuo pranešimo įteikimo skolininkui dienos šis turės teisę raštu pateikti teismui prieštaravimus dėl kreditoriaus pareiškimo. Pateikus prieštaravimus teismas informuos kreditorių apie pastarojo teisę per keturiolika dienų pateikti ieškininį pareiškimą bendrąja tvarka, o to nepadarius kreditoriaus pareiškimas bus laikomas nepaduočiu ir gražinamas kreditoriui. Jeigu skolininkas laiku nepateiks prieštaravimų, teismo įsakymas įsiteisės, ir jo pagrindu galės būti pradedamas priverstinis išieškojimas. Taigi, taip CPK projekte numatoma įtvirtinti jau seniai teismuose susiklosčiusią praktiką, pagal kurią kreditoriaus reikalavimas tik prieštaravimu galėjo būti ginčijamas iš esmės, o atskirasis skundas dėl teismo įsakymo galėjo būti tenkinamas tik išimtiniais atvejais. Kaip pažymėjo Lietuvos apeliacinis teismas vienoje iš savo nutarčių, „pagal CPK 20¹ skirsnio konstrukciją pagrindinė procesinė forma, kuria skolininkas gali realizuoti savo teisę būti išklaustas dėl pareiškėjo reikalavimo, yra prieštaravimas dėl gauto pareiškimo. Teismo įsakymas atskiruoju

skundu gali būti skundžiamas tik tada, kai prieštaravimas negalėjo būti pateiktas dėl svarbių priežasčių, pirmosios instancijos teismas nepagrįstai atsisakė jį priimti, teismo įsakymas išduotas nesuėjus 14 dienų terminui nuo pranešimo skolininkui įteikimo dienos ir kitais svarbiais atvejais. Tokią išvadą pagrindžia procesinio operatyvumo principas bei pati supaprastinto bylų nagrinėjimo esmė“ [19]. Minėtoji praktika patvirtinta ir kitose bylose [20]. Dėl šių priežasčių teismo įsakymo skundžiamumo panaikinimas CPK projekte yra visiškai logiškas ir suprantamas. Pagal vis dar galiojančią procedūrą teismo įsakymo apskundimas atskiruoju skundu buvo tik išimtinė teismo įsakymo kontrolės forma, skirta pirmosios instancijos teismo padarytiems procesiniams pažeidimams šalinti, išskyrus vieną toliau aptariamą situaciją. Įsigaliojus naujam CPK atskirojo skundo padavimas teismo įsakymo procedūroje bus įmanomas tik vieninteliu atveju: jeigu skolininkas prieštaravimus dėl teismo įsakymo pareikš pasibaigus 20 dienų terminui, skolininko prašymu teismas terminą prieštaravimams pareikšti galės atnaujinti, o nutartis, kuria toks prašymas atmestas, bus skundžiama atskiruoju skundu. Kadangi pagal CPK projektą skolininko valios išreiškimas (prieštaravimai) išieškojimą iš jo teismo įsakymo procedūroje darys nebeįmanomą, o atsisakyti priimti prieštaravimus bus galima tik praleidus terminą jiems pareikšti, skolininko teisės galės būti pažeidžiamos tik jau minėtu atsisakymu atnaujinti praleistą terminą. Kitais teismo procesiniais dokumentais pažeisti skolininko teises nėra galimybės, todėl netikslinga numatyti ir jų skundžiamumą. Šiomis naujovėmis bandoma spręsti ir kitą CPK 20¹ skirsnyje egzistuojančią problemą. Skolininkas, dėl svarbių priežasčių praleidęs 14 dienų terminą prieštaravimams pareikšti, atskiruoju skundu skųsdavo jau išduotą teismo įsakymą ir prašydavo jį panaikinti. Apeliacinės instancijos teismas, pripažinęs termino praleidimo priežastis svarbiomis, o prieštaravimus pagrįstais, tokį įsakymą dažnai naikindavo. Šiuo atveju įstatymų leidėjas nebuvo atsižvelgęs į tai, kad CPK 256⁵ straipsnyje nurodytas 14 dienų terminas prieštaravimui pareikšti yra bendrasis įstatyme nustatytas terminas, kuris galėtų būti atkuriamas CPK 127 straipsnyje nurodytais pagrindais. Termino atkūrimo klausimą turėtų spręsti pirmosios instancijos teismas, kuriam įstatyme reikėjo suteikti įgaliojimus pačiam panaikinti savo įsakymą, jeigu terminas prieštaravimams pateikti būtų atkuriamas. Vis dar galiojantis įstatyminis reguliavimas šiuo atveju nesuteikia apeliacinės instancijos teismui jokios kitos galimybės, kaip tik naikinti teisėtą ir pagrįstą pirmosios instancijos teismo įsakymą vien todėl, kad skolininkas (nors ir dėl svarbių priežasčių) praleido terminą prieštaravimams pateikti. Juk pirmosios instancijos teismas nesant skolininko prieštaravimų objektyviai negalėjo žinoti, kad esama priežasčių, dėl kurių įsakymas negalėjo būti išduotas. Įvedus CPK projekte numatytą mechanizmą ir panaikinus teismo įsakymo skundžiamumą yra išsprendžiama ir ši iki šiol teismų praktikoje dažnai pasitaikydavusi problema.

VI. Perėjimas nuo dvipakopio prie vienpakopio teismo įsakymo procedūros modelio turėjo tikslą paspartinti tokių bylų nagrinėjimą. Tačiau teigiamą tokio pakeitimo poveikį pirminiame projekto variante, mūsų nuomone, šiek tiek buvo sumenkinusi kita naujovė – teismo įsakymas nebebuvo laikomas vykdomuoju dokumentu. Pagal ankstesnį CPK projekto variantą įsiteisėjus teismo įsakymui kreditorius turėtų kreiptis į įsakymą išdavusį teismą dėl vykdomojo rašto gavimo, skirtingai nuo vis dar galiojančio CPK, pagal kurį pats teismo įsakymas yra vykdomasis dokumentas. Manome, jog ir CPK projekte nėra tikslinga numatyti atskiro vykdomojo rašto išdavimą pagal teismo įsakymą. Teismo įsakymas ir toliau sėkmingai galėtų likti vykdomasis dokumentas. Juo labiau, kad raginamojo proceso metu bus naudojamos unifikuotos procesinių dokumentų formos (431 str. 5 d.), o esant techninei pažangai procesas net galės būti automatizuojamas. Kaip matyti iš projekto 648 straipsnio, vykdomojo dokumento turinys iš esmės sutampa su teismo įsakymo turiniu, o papildomas procesinis dokumentas neprideda prie proceso koncentruotumo didinimo. Sveikintina, jog CPK projekto rengėjai šiems argumentams pritarė, įsiteisėjusiam teismo įsakymui palikdami vykdomojo dokumento statusą.

VII. Penkta teismo įsakymo procedūros reformos kryptis yra susijusi su pokyčiais bylų nagrinėjimui išlaidų srityje. Teigiamai vertintina tai, jog žyminį mokestį už pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo numatyta sumažinti nuo pusės iki ketvirtadalio tos sumos, kurią reikėtų mokėti už ieškininio pareiškimo nagrinėjimą teisme ginčo teiseną (CPK projekto 434 str. 1

d.). Be to, projekto 434 straipsnio 4 dalyje atsižvelgta į tarpukario Lietuvos patirtį bei kai kurių teisės mokslo atstovų siūlymą [15] numatant, kad jeigu ieškovas turėjo teisę savo reikalavimą patenkinti supaprastinto proceso tvarka, tačiau pareiškė ieškinį pagal ginčo teisenos taisykles, jam žyminis mokestis ir kitos bylinėjimosi išlaidos priteisiamos tik nuo tos ieškinio sumos, kurią ginčijo atsakovas. Nepaisant teigiamos šios normos reikšmės manytina, kad tokia griežta ir jokių išimčių nenumatanti formuluotė nebuvo visiškai pagrįsta. Teismo įsakymo procedūros paskirtis leidžia teigti, jog tokia tvarka įgyvendinami kreditoriaus reikalavimai, kuriems prieštarauti skolininkas neturi svarių argumentų. Būtų neracionalu reikalauti, kad ieškovas kreiptųsi į teismą raginamojo proceso tvarka, jeigu ieškovas prieš tai keletą kartų ragino atsakovą prievolę įvykdyti geruoju, o šis ieškovo reikalavimą ginčijo. Tokiu atveju atsakovui ieškovo reikalavimą pripažinus teisme ieškovui vis tiek reiktų priteisti jo turėtas teismo išlaidas. Dėl šios priežasties CPK projekto 434 straipsnio 4 dalyje tikslinga numatyti išimtį: „<...> išskyrus jei iš atsakovo elgesio ieškovas turėjo rimtą pagrindą manyti, kad atsakovas reikalavimą ginčys“. Beveik analogiška formuluotė yra numatyta Vokietijos CPK 93 straipsnyje: „Jeigu atsakovas savo elgesiu nedavė pagrindo ieškiniai pareikšti, ieškovas privalo padengti teismo išlaidas, jei atsakovas iškart pripažįsta reikalavimą“. Aišku, skeptikai galėtų teigti, jog sunku kiekvienu atveju vertinti atsakovo elgesį iki iškeliant civilinę bylą, tačiau tokių vertinamųjų požymių buvimas mūsų šalies įstatymuose nėra naujas dalykas, ir teismai puikiai su šiomis užduotimis susitvarko. Paskutiniame CPK projekto variante tokiems siūlymams buvo pritarta, todėl atsakovo elgesys iki ieškinio pareiškimo ginčo teisenos tvarka turės įtakos bylinėjimosi išlaidų paskirstymui tarp šalių.

VIII. CPK projektu jo rengėjai teismo įsakymo procedūroje išsprendžia ir daugelį kitų klausimų, kuriuos anksčiau buvo priversta spręsti teismų praktika. Projekto 431 straipsnio 4 dalis pašalina galimos konkurencijos tarp teismo įsakymo procedūros, ginčo teisenos bei dokumentinio proceso problemą – teismo įsakymo procedūros tvarka nagrinėtini reikalavimai kreditoriaus pasirinkimu taip pat galės būti nagrinėjami pagal ginčo teisenos taisykles arba dokumentinio proceso būdu. CPK projekto 433 straipsnio 1 dalies 5 punktą bei 436 straipsnio 2 dalies 9 punktą aiškiai numato laikinųjų apsaugos priemonių taikymo galimybę. Kitos aptartosios procedūros naujovės yra daugiau techninio pobūdžio, todėl plačiau neaptartinos.

Neabejotina, jog tiek vis dar galiojanti, tiek CPK projekte numatyta teismo įsakymo procedūra priskirtina raginamajam procesui. Naujas teismo įsakymo procedūros modelis įtvirtina teismo įsakymo išdavimą nepranešus kreditoriui, todėl aptartoji procedūra laikytina vienu pakope, o jos taikymas priklauso nuo kreditoriaus pasirinkimo, nors šis yra skatinamas per bylinėjimosi išlaidų institutą rinktis raginamąjį procesą. Dėl šių priežasčių būsimą teismo įsakymo modelį galima apibūdinti kaip ypatingą rašytinę procedūrą, kuria skolininkui liekant pasyviai ir neprieštaraujant išduotam teismo įsakymui greičiau patenkinamas kreditoriaus reikalavimas.

Išvados

Didėjantys civilinių bylų srautai bei poreikis užtikrinti greitą ir koncentruotą procesą lemia tai, jog įstatymų leidėjai yra priversti ieškoti naujų bylų nagrinėjimo formų, sumažinančių teismų darbo krūvį ir palengvinančių įgyvendinti kreditorių teises. Civilinių teisinių santykių įvairovė įpareigoja numatyti skirtingus iš jų atsirandančių subjektinių teisių gynimo būdus. Iš tiesų nėra tikslinga visoms be išimties byloms taikyti žodinę nagrinėjimo procedūrą, kol nėra aišku, ar tarp šalių apskritai egzistuoja ginčas. Tam tikslui daugelio valstybių, tarp jų ir Lietuvos, įstatymuose numatyta bylų nagrinėjimo forma, skirta per teismą greičiau išsiaiškinti, ar skolininkas kreditoriaus reikalavimą ginčija (raginamasis procesas). Skolininkui liekant pasyviai preziumuojamas ginčo tarp kreditoriaus ir skolininko nebuvimas, todėl įstatymai leidžia kreditoriaus reikalavimą įgyvendinti priverstine tvarka. Nors Lietuvos įstatymuose raginamojo proceso terminas nevertinamas, akivaizdu, kad aptartosios procedūros paskirtis yra būtent tokia. Kai kuriose užsienio šalyse teismo įsakymo procedūros tikslas yra kitas: priverstinai

įgyvendinti beveik abejonių nekeliantį skolininko įsipareigojimą, suteikiant pastarajam galimybę vėliau ginčyti priverstinį vykdymą.

CPK projektas, palikdamas teismo įsakymo procedūrą, kaip raginamojo proceso modelį, numato nemažai straipsnyje aptartų naujovių, padėsiančių efektyviau apginti kreditorių teises. Kuriant naują procedūrą perimta nemažai vokiškojo bei austriškojo įstatyminio reguliavimo patirties, bet palikti visiškai pagrįsti lietuviški ypatumai. Nepaisant kai kurių probleminių aspektų, kuriuos ateityje bus priversta spręsti teismų praktika, naujas teismo įsakymo modelis vertintinas kaip pažangus, ekonomišką ir koncentruotą bylų sprendimo būdas.

LITERATŪRA

1. **Žinios**. 1998. Nr. 112–3106.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas. Rinkinys-segtuvas. Oficialus tekstas su pakeitimais ir papildymais. – Vilnius, 1995.
3. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodekso projektas. www.lrs.lt.
4. **Independence, Impartiality and Competence of Judges**. Achievements of the Council of Europe. MJU–22(99)5.
5. **Naučno-praktičeskij** komentarij k Graždanskomu processualnomu kodeksu RSFSR. – Moskva: Gorodec.
6. **Lechner T.** Das gerichtliche Mahnverfahren in der Bundesrepublik Deutschland und in der Republik Österreich unter besonderer Berücksichtigung der Verfahrensautomatisation durch Computereinsatz, Dissertation. – Augsburg, 1991.
7. **Jauernig O.** Zivilprozessrecht: ein Studienbuch / Jauernig O. 26 völlig neubearb. Auflage. – München, 2000.
8. **Putzo T.** ZPO mit Gerichtsverfassungsgesetz. 18., neubearbeitete Auflage. – München, 1993.
9. **Kommentar zur ZPO: Jurisdiktionsnorm und Zivilprozessordnung samt den Einführungsgesetzen / Rechberger W. H.** (Hrsg.). Mit Beitr. von R. Fucik u. a. – Wien, New York: Springer, 1994.
10. **Civilinės** teisenos įstatymas / Redagavo Č. Butkys. – Kaunas, 1938.
11. **Graždanskij** processualnyj zakon Latvijskoj Respubliky. Biznesa informācijas birojs. – Rīga, 2000.
12. **Helmreich H.** Erscheinungsformen des Mahnverfahrens im deutschsprachigen Rechtskreis: unter besonderer Berücksichtigung des Mahnverfahrens in der Zivilprozessordnung und seiner Vorgängermodelle / von Heinz Helmreich: Heymann, 1995.
13. **Zivilprozessordnung** // Einführung von Universitätsprofessor Dr. Gottwald P. – München, 2000.
14. www.mahnverfahren.de
15. **Mikelėnas V.** Quo vadis? arba eksperimentuojama toliau // Justitia. 1998. Nr. 6.
16. **Bosina–Schneider U.** Das neue Mahnverfahren. 1987.
17. **Dahlmanns H.** Neudrucke Zivilprozessualer Kodifikationen des 19. Jahrhunderts. Aalen, 1971.
18. **Teismų** praktika. 1999. Nr. 11.
19. **Lietuvos** apeliacinio teismo 2000 m. rugsėjo 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2–287/2000.
20. **Lietuvos** apeliacinio teismo bylos Nr. 2–108/2000, 2–426/ 2000 m., 2–383/2001.

Legal Nature of Court Order Procedure: Comparative Aspects

Doctoral Candidate Rimvydas Norkus

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article is devoted to the comparative analysis of the court order procedure. The author examines the court order models of some countries, and on their ground performs the classification of

the procedure, that is being examined, by excluding two basic kinds: the incitement process and the court order procedure as a variety of the enforcement procedure. The model of the incitement process is used in Lithuania, therefore the greatest attention in the article is given to this kind. The definition of the court order procedure is formed on an international scale.

Great attention in the article is devoted to the innovations of the court order procedure, foreseen in the draft of the Code of Civil Procedure current. These innovations are examined, comparing them with the legal regulation, foreseen in section 20¹ of the current Code of Civil Procedure and taking into consideration the obscurities arising in courts practices. Lithuanian model of the court order procedure is examined in the international comparative context.